

Dictamen de la Comissió Cívica de Patrimoni de les Terres de l'Ebre sobre les accions dirigides a establir una figura de protecció per als elements que conformen el conjunt de l'assut de Xerta, a Xerta, Tivenys i Benifallet, i accions urgents d'intervenció

Ponents:

Josep Francesc Moragrega, Ferran Torta, Albert Curto i Marta Martínez

Motivació del dictamen

En la reunió del dia 12 d'octubre de 2013, i a proposta de la petició presentada pel regidor de Cultura i Patrimoni de l'Ajuntament de Xerta Roger Aviñó i Martí, s'acorda la realització d'un dictamen per determinar les accions per establir una figura de protecció per als elements que conformen el conjunt de l'assut de Xerta

Antecedents

1. El 1991, davant l'aparició en premsa de la notícia de la construcció d'una central hidroelèctrica que implicaria dinamitar una part de l'Assut de Xerta (projecte finalment modificat), els serveis tècnics del Departament de Cultura a Tortosa, així com la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural recomanen la incoació d'un expedient de protecció del conjunt com a Bé d'Interès Cultural (BIC).
2. El 1992, amb informe favorable de la Direcció General del Patrimoni Cultural, el Departament de Cultura incoa l'expedient de declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional en la modalitat de Monument Històric (BCIN-MH) de l'Assut de Xerta, delimitant el seu entorn de protecció.
3. El 1995, amb els informes favorables del Consell Assessor del Patrimoni Cultural Català, l'Institut d'Estudis Catalans i un cop resoltes les al·legacions presentades, el Govern de la Generalitat de Catalunya acorda declarar BCIN-MH l'Assut de Xerta.

4. El mateix any, l'empresa concessionària de l'aprofitament hidroelèctric va interposar recurs contenciós administratiu davant el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya (TSJC).
5. El 1999, el TSJC emet sentència anul·lant l'Acord del Govern de la Generalitat del 1995 que declarava BCIN-MH l'Assut de Xerta. No obstant, del redactat de la sentència, se'n dedueix que es pot procedir a incoar un nou expedient de declaració.
6. El mateix any, el Departament de Cultura incoa de nou l'expedient de declaració de BCIN-MH per a l'Assut de Xerta i delimita el seu entorn de protecció.
7. L'any 2002, la Comissió de Govern per Assumptes Culturals i Educatius acorda declarar BCIN-MH l'Assut de Xerta, a Xerta, Tivenys i Benifallet.
8. El mateix any, l'empresa concessionària de l'aprofitament, la Comunitat de Regants Sindicat Agrícola de l'Ebre i l'Administració General de l'Estat a través del Ministeri de Medi Ambient, presenten sengles recursos contenciosos administratius davant del TSJC.
9. El 2005, el TSJC emet sentència anul·lant la declaració de BCIN-MH argumentant que "l'Assut de Xerta és una construcció hidràulica essencial i actual per a qualsevol projecte sobre la utilització del recurs natural que és el riu Ebre en el seu tram final" i, per tant, "donat que la gestió del referit recurs natural, com a fet indiscutit, és competència de l'Estat (...) la intervenció de l'Administració demandada, mitjançant la declaració de BCIN-MH, suposa una objectiva i inevitable interferència o pertorbació en l'exercici de les competències estatals."
10. El mateix any, el Govern de la Generalitat presenta recurs de cassació al Tribunal Suprem (TS).
11. El 2008, el TS ratifica la sentència del TSJC del 2005 argumentant de forma resumida que si es tracta d'un supòsit de concurrència de competències entre l'Administració General de l'Estat, d'una banda, com a titular d'un recurs natural que afecta la regulació del cabdal del riu Ebre, al subministrament d'aigua a les poblacions, i al subministrament d'aigua pel regadiu i d'altra banda entre la competència de la Generalitat de Catalunya de la protecció d'un bé d'interès cultural, el TS manifesta que "(...) el Estado no puede verse privado de sus competencias exclusivas por la existencia de esa competencia de la Comunidad Autónoma sin que ambas competencias sean compatibles. Por otra parte, es de la competencia del Estado la declaración del Azud de Cherta como monumento histórico español". El TS raona que la Llei del Patrimoni Històric Espanyol, atribueix a l'Administració General de l'Estat la competència respecte dels béns integrants del patrimoni històric espanyol adscrits a serveis públics gestionats per l'Estat, i que aquest és el cas de l'Assut de Xerta ja que és un aprofitament hidroelèctric essencial per a qualsevol projecte sobre utilització del recurs natural del riu Ebre i que possibilita el subministrament d'aigües a poblacions i també d'aigües per a regadiu, les quals són activitats de servei públic d'acord amb la Llei sobre bases del Règim Local i el Reglament de domini públic hidràulic i que estan gestionades per l'Estat en ser aigües d'àmbit supramunicipal.

12. El 2008, davant l'aparent atzucac en què es troba la declaració de BCIN-MH anul·lada en dues ocasions per part dels tribunals, l'Ajuntament de Xerta dóna un gir a l'estratègia de protecció, concentrant l'acció en un dels elements que requereixen d'una acció més urgent. Així, sol·licita la declaració de Bé Cultural d'Interès Local per al Molí de l'Assut de Xerta, els seus accessos i el seu entorn. Alhora, en el mateix Acord, el Ple sol·licita a la Direcció General de Patrimoni Cultural la declaració com a BCIN per al Molí de l'Assut de Xerta, el seu entorn i accessos, en la classificació que es consideri més adient.
13. El mateix any el Consell Comarcal del Baix Ebre declara BCIL el Molí de l'Assut de Xerta, els seus accessos i el seu entorn.
14. El 2013, i davant la insistència per part de l'Ajuntament de Xerta, el Departament de Cultura respon que el Molí de l'Assut no pot ser declarat BCIN ja que un informe dels seus serveis tècnics conclou que "(...) no té l'entitat suficient per a ser declarat BCIN, atès que és el seu context geogràfic i funcional, a on podria gaudir d'aquesta protecció. És el conjunt d'edificacions que conformen l'Assut, a on rauen els valors històrics, arquitectònics, arqueològics, documentals, científics o tècnics, que el farien mereixedor de la protecció de BCIN, ja que es tracta d'una obra d'enginyeria antiga, útil i singular, fruit d'una llarga seqüència constructiva, que alhora imprimeix caràcter al marc paisatgístic que l'envolta. No es pot valorar el molí sense tenir en compte el context geogràfic on s'emplaça i la funció que realitzava".
15. El mateix any, l'Ajuntament de Xerta sol·licita que "(...) el Servei del Patrimoni Arquitectònic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya prengui les accions apropiades per tal de protegir el conjunt històric de l'Assut de Xerta, ubicat als termes municipals de Benifallet, Tivenys i Xerta (Baix Ebre). Que aquest Servei del Patrimoni Arquitectònic insti la Subdirecció General de Protecció del Patrimoni Històric del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte per tal d'incoar l'expedient de declaració de Bé d'Interès Cultural (BIC) a favor de l'Assut de Xerta (...)".
16. El 2 d'octubre de 2013, l'Ajuntament de Xerta sol·licita a la Comissió Cívica del Patrimoni de les Terres de l'Ebre que estudiï el cas.

Fonaments de dret

- Constitució Espanyola
- Estatut d'Autonomia de Catalunya
- Llei 16/1985, de 25 de juny, del Patrimoni Històric Espanyol
- Llei 9/1993, de 30 de setembre, del Patrimoni Cultural Català
- Llei sobre Bases del Règim Local
- Reial Decret 849/86, que aprova el Reglament de Domini Públic Hidràulic

Documents annexos

- Annex I: Valoració històrico-patrimonial del Molí de l'Assut
- Annex II: Patologies detectades al Molí de l'Assut

Per la qual cosa, la Comissió Cívica del Patrimoni de les Terres de l'Ebre acorda les següents

Propostes

- A. Per allò que fa referència a l'establiment d'un règim de protecció patrimonial:
- a. Recomanar a l'Ajuntament de Xerta que, davant la falta de resposta del Departament de Cultura a la seva sol·licitud per a que el Servei del Patrimoni Arquitectònic insti a la Subdirecció General de Protecció del Patrimonio Histórico del Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, sigui el mateix Ajuntament qui formuli directament la petició davant de l'òrgan corresponent del Ministeri. L'Ajuntament està habilitat per a fer aquesta petició per la Llei del Patrimoni Històric Espanyol que estableix en el seu article desè que "Qualsevol persona podrà sol·licitar la incoació de l'expedient per a la declaració d'un Bé d'Interès Cultural. L'Organisme competent decidirà si procedeix la incoació. Aquesta decisió i, en el seu cas, les incidències i resolució de l'expedient s'hauran de notificar a qui la va instar."
 - b. Recomanar al Govern de la Generalitat de Catalunya que analitzi la possibilitat de recórrer davant del Tribunal Constitucional la sentència de 2008 del Tribunal Suprem ratificant la sentència de 2005 del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya. Aquesta revisió podria considerar l'avinentesa que el conflicte entre competències en què es basa la sentència del TSJC avalada pel TS podria permetre una resolució diferent a la produïda a partir d'un repartiment de potestats entre els dos nivells de l'Administració Pública (General i Autòmic) que no necessàriament suposés la renúncia a la potestat d'una d'elles a exercir les seves competències. És a dir, l'Administració General de l'Estat podria exercir les seves competències vinculades a la gestió hidràulica, sempre i quan ho fes de mutu acord amb els criteris d'intervenció patrimonial que estableixi la Generalitat de Catalunya en l'exercici de les seves competències i que aquesta fixés uns criteris que no impedissin el compliment de les finalitats hidràuliques actuals de l'Assut.
 - c. En qualsevol cas, recomanar al Govern de la Generalitat de Catalunya que incoï expedient de declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional en la modalitat de Monument Històric per als elements del complex de l'Assut de Xerta que no estiguin afectats per la sentència del TS en el sentit que no formen part del patrimoni hidràulic d'interès general actual. La impossibilitat de declarar la totalitat del conjunt com a BCIN-MH no pot condemnar a la totalitat dels elements a no gaudir d'una consideració jurídica de la que són totalment mereixedors, només pel fet que algun d'aquests elements vegi limitada la seva elegibilitat per un conflicte de competències entre administracions. Assumir la impossibilitat d'avançar en aquest sentit porta a elements únics a Catalunya, com ara el Molí de l'Assut, a trobar-se en una situació d'indefensió.

- B. Per allò que fa referència a l'establiment d'accions d'intervenció sobre la conservació i rehabilitació dels diferents elements, i en especial d'aquells dos sobre els quals és més urgent intervenir:
- a. En el cas del Molí de l'Assut i atès que la sentència de la Sala del Contenciós Administratiu del TSJC de data 24 de juliol de 1999 deixa clar que la titularitat del mateix correspon a l'Administració General de l'Estat, es proposa que aquesta procedeixi a inscriure el Molí al Registre de la Propietat al seu nom (o de l'Organisme que consideri més adient) i que, prèvia petició per part de l'Ajuntament de Xerta, es procedeixi a establir una concessió d'un mínim de 50 anys a favor de l'Ajuntament per a que aquest pugui activar els convenis subscrits amb l'empresa concessionària de l'explotació hidroelèctrica i, alhora, es pugui acollir a programes d'ajuts i subvencions d'altres administracions (1% cultural, Feder, PAM, PUOSC, etc.). La sol·licitud de la cessió es pot fonamentar en la declaració existent del Molí de l'Assut com a BCIL i en l'article setè de la Llei del Patrimoni Històric Espanyol que estableix que "Els Ajuntaments cooperaran amb els Organismes competents per a l'execució d'aquesta Llei en la conservació i custòdia del Patrimoni Històric Espanyol comprés en el seu terme municipal, adoptant les mesures oportunes per evitar el seu deteriorament, pèrdua o destrucció. Notificaran a l'Administració competent qualsevol amenaça, dany o pertorbació de la seva funció social que aquests béns pateixin, així com les dificultats i necessitats que tinguin per a la cura d'aquests béns (...)".
 - b. En el cas de l'Assut pròpiament dit, i davant de les necessitats urgents d'actuació que s'han posat de manifest darrerament, que la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre redacti un pla director de reparació i manteniment d'aquesta infraestructura hidràulica, el qual tingui en compte els criteris d'intervenció patrimonial que estableixi el Departament de Cultura i que, alhora clarifiqui les obligacions econòmiques de tots els agents interessats en l'explotació d'aquesta històrica infraestructura hidràulica.

Aquest dictamen de la Comissió Cívica del Patrimoni de les Terres de l'Ebre ha estat aprovat en reunió de data de vint-i-dos de maig de 2015.

ANNEX I: VALORACIÓ HISTÒRICO-PATRIMONIAL DEL MOLÍ DE L'ASSUT

- El molí de l'Assut és un element patrimonial més del conjunt de l'Assut, obra d'enginyeria medieval mitjançant la qual es fa la captació dels dos canals de reg (el de la dreta i el de l'esquerra).
- L'Assut va ser construït per la ciutat de Tortosa bàsicament en la dècada de 1440, encara que en anys i segles posteriors ha sofert alguna intervenció i arranjament.
- Les primeres referències sobre la voluntat de construir molins comencen el 1457, si bé no podem constatar l'existència d'un molí fins la dècada de 1530 i que només va durar una vintena d'anys ja que es va voler substituir la tècnica tradicional per una nova, coneguda com de regolf.
- El 1565 se li va encomanar a Critòfol Moiano que anés a veure d'altres parts al Llobregat a on es construïren aquests tipus de molins com a Molins de Rei.
- Per a construir el nou molí es va seguir el model del molí de la dreta, el del sector de Tivenys, construït el 1567.
- Per a fer aquell molí van fer venir un especialista, el pedrapiquer Domingo Vilabona, originari de Cretes i pare del famós Joan Vilabona autor de la Casa de la Vila d'Arnes i de l'església parroquial d'Ascó.
- Domingo Vilabona, conjuntament amb Juan del Orrio, mestre major de la catedral de Tortosa i que també ho havia estat de la Seu Vella de Lleida, van fer les visures pertinent per a tirar endavant el projecte a fi que el nou molí fos capaç de "... moldre en qualsevol sterelitat y tostemps que lo altre deixa de moldre per poca aygua..."
- També se sospesa l'autoria de Macià Pellicer com autor de l'obra del molí de Xerta
- Una làpida commemorativa encara existent al bassament del molí ens diu que es va enllestir el 1575: " En lo any 1575, essent procuradors de la ciutat de Tortosa los magnífichs senyors mossèn Miquel Simeon Pinyol, mossèn Vicent Canader, doncell, e mossèn Steve Torner, notari, fonc feta la present obra".
- En el molí cal diferenciar dues parts molt evidents. D'una part, l'estructura inferior, tota carreuada, perfectament encaixada, on es conserven les canalitzacions, els engranatges i resta d'estructures pròpies de la funció del molí. L'altra part, el que podríem anomenar sobreestructura, és de material més pobre i és el que ha servit

d'habitatge per als moliners. En el decurs dels anys ha estat reconstruït i remodelat diverses vegades.

- És precisament la sobreestructura la part actualment més malmesa, amb mitja teulada ensorrada, mentre que el basament (l'obra del s. XVI) manté la seva solidesa, malgrat l'estat de degradació.
- Només per a entendre la solidesa del basament del molí cal pensar que ha sobreviscut, entre altres, a les grans riuades de 1582, 1605, 1617, 1626, 1766, 1787, 1853, 1907 i 1937.

ANNEX II: PATOLOGIES DETECTADES AL MOLÍ DE L'ASSUT

Es tracta d'un edifici de planta poligonal i d'una alçada mitjana de 16,00 metres respecte el nivell inferior de l'Assut, i d'una superfície en planta d'uns 760 m². Els tancaments són de càrrega i de diferents tipologies de materials. Les llums interiors es salven mitjançant bigues de fusta i la coberta és de teula àrab a dues vessants en el volum principal, si bé originalment podia haver estat a una sola. El cos adossat té una coberta de teula més baixa, també a dues vessants, en sentit perpendicular al cos principal.

o Tancaments

L'edifici del molí presenta dues tipologies de tancaments diferenciats. En la planta baixa hi ha una base de carreus ben treballats. En canvi en la part superior hi ha una fàbrica irregular de pedra aferrada amb calç i altres amb totxo massís, que pertanyen a nombroses reformes i cossos afegits. Molt possiblement algun d'ells va ser efectuat per ubicar-hi una petita central elèctrica.

o Estructura

L'estructura, es conforma pels següents sistemes constructius:

- Paret de càrrega perimetral i algunes d'interiors al cos adossat.
- Pilars de totxo massís de gran format (des de més 1,00x1,00 m en planta baixa a 0,60x0,60 m en les plantes superiors) en el volum principal.
- Bigues de fusta de gran format en la planta soterrani.
- Cairats de fusta amb revoltos ceràmics in situ per als forjats

L'estructura vertical presenta un bon estat de conservació, tot i que la qualitat constructiva i resistent de la part baixa és molt superior als annexos superiors. Les bigues de fusta de gran format de la planta soterrani també presenten, aparentment, un bon estat de conservació.

La resta de cairats de fusta, ja sigui dels forjats com de la coberta, presenten un estat que va des del deficient (en els cairats amb 'millor' estat) fins al extremadament deficient en molts punts i els que directament ja han col·lapsat sobre les plantes inferiors.

o Coberta

La coberta, junt amb els forjats, és el sistema constructiu que major degradació presenta. La coberta és a base de cairats de 15x25 cm, d'esquadria aproximadament, més llates de fusta, amb una capa de rajola ceràmica i la teula àrab a com a element cobertor. Actualment la coberta presenta greus o totals deficiències en la seva estanquitat que han comportat en el pas del temps un esvoranc en el volum principal i en l'edifici adossat. L'enfonsament de part de les bigues de fusta que suporten la coberta per podriments d'aquest material, a conseqüència de les filtracions sostingudes d'aigua de pluja, donen lloc a filtracions directes a l'interior de l'edifici que provoquen que el procés de deteriorament afecti ja als forjats interiors de fusta. De fet, en el volum principal ja s'ha enfonsat el forjat de la planta primera. Aquest procés inexorable ha comportat amb la ruïna total de l'edifici, a més del trencament d'algunes de les peces de patrimoni arqueològic industrial.